

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
proefsleuven op de terp 'Achter de
Hoven' te Leeuwarden, gemeente
Leeuwarden (Fr.)**

A. Wieringa & S.J. Tuinstra
Met een bijdrage van J. Schoneveld

ARC-Rapporten 2005-83

Groningen
24 februari 2006
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven op de terp 'Achter de Hoven' te Leeuwarden, gemeente Leeuwarden (Fr.)

ARC-Rapporten 2005-83
ARC-Projectcode 2005/077

Opdrachtgever
Gemeente Leeuwarden
ARCHIS nummer onderzoek
9671

Tekst
A. Wieringa & S.J. Tuinstra, met een bijdrage van J. Schoneveld
Afbeeldingen
B. Schomaker
Tekstredactie
A. Ufkes
Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — J. Schoneveld

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 24 februari 2006

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Leeuwarden is voornemens op een groenstrook gelegen achter de straat 'Achter de Hoven' een woonwagenveld te realiseren. Naar aanleiding hiervan is een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van grondboringen uitgevoerd door archeologisch adviesbureau RAAP. In deze boringen is een archeologische laag aangetroffen, waarna in overleg met de provinciaal archeoloog is besloten tot het graven van vier proefsleufjes, om een beter beeld te krijgen van de aard van deze laag. Dit onderzoek is gegund aan ARC bv en uitgevoerd op woensdag 16 maart 2005 door drs. S.J. Tuinstra (projectleiding) en A. Wieringa (veldtechniek). Het vondstmateriaal dat tijdens dit proefsleuvenonderzoek werd aangetroffen, is bestudeerd en beschreven door drs. J. Schoneveld.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt ten zuiden van het centrum van Leeuwarden, op de plek van de terp 'Achter de Hoven'. Aan de zuidzijde van het terrein ligt een nieuw aangelegd parkje, aan de oostzijde staan oude loodsen. Het terrein langs de westzijde ligt braak. Het terrein is toegankelijk via de noordzijde, waar de straat 'Achter de Hoven', met daaraan arbeiderswoningen gelegen is (afb. 1 en 2).¹

¹Coördinaten in de objecttabel zijn van de noordwesthoek van de proefsleuven.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Fryslân
Gemeente	Leeuwarden
Plaats	Leeuwarden
Toponiem	Achter de Hoven
Kaartblad	6C
Coördinaat sleuf 1	183.102/578.895
Coördinaat sleuf 2	183.112/578.872
Coördinaat sleuf 3	183.117/578.851
Coördinaat sleuf 4	183.128/578.827
Periode	Middeleeuwen
Type object	terp
Type bodem	ophogingslagen
Geomorfologie	kwelder

1.4 Doel van het onderzoek

In het kader van het onderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld wat gelijkertijd dient als Programma van Eisen (PvE).² Hierin zijn de volgende vragen opgenomen.

- 1 *Wat is de aard van de aangetoonde antropogene laag?*
- 2 *Is het mogelijk de laag te dateren?*
- 3 *Bevinden zich direct onder de laag archeologische grondsporen?*
- 4 *Is er een relatie tussen de aangetroffen resten en de bekende archeologische resten in de omgeving (de terp 'Achter de Hoven' en het rijksmonument 'De Potmarge')?*

1.5 Werkwijze

Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken werden op het onderzoeksterrein met behulp van een mobiele kraan in totaal vier proefsleuven gegraven ten behoeve van de archeologie (afb. 3). Deze sleuven werden verspreid over het terrein gezet om een goed beeld van de bodemopbouw te kunnen krijgen. De afmeting van de werkputten bedroeg 4×2 m. De diepte van de proefsleuven bedroeg maximaal 2 m. Naar bevinding is in elke proefsleuf een geschikte profielwand afgestoken en gedocumenteerd.

2 Resultaten

2.1 Vooronderzoek

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) onbepaald, het onderzoeksterrein ligt in stedelijk gebied en is niet gekarteerd. De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft voor dit gebied een middeleeuwse

²Plan van Aanpak Opgraving met beperkingen Leeuwarden achter de Hoven, 15 maart 2005, opsteller drs. M.A. Huisman, ARC bv.

20-01-2006

183454 / 579267

182758 / 578571

Legenda

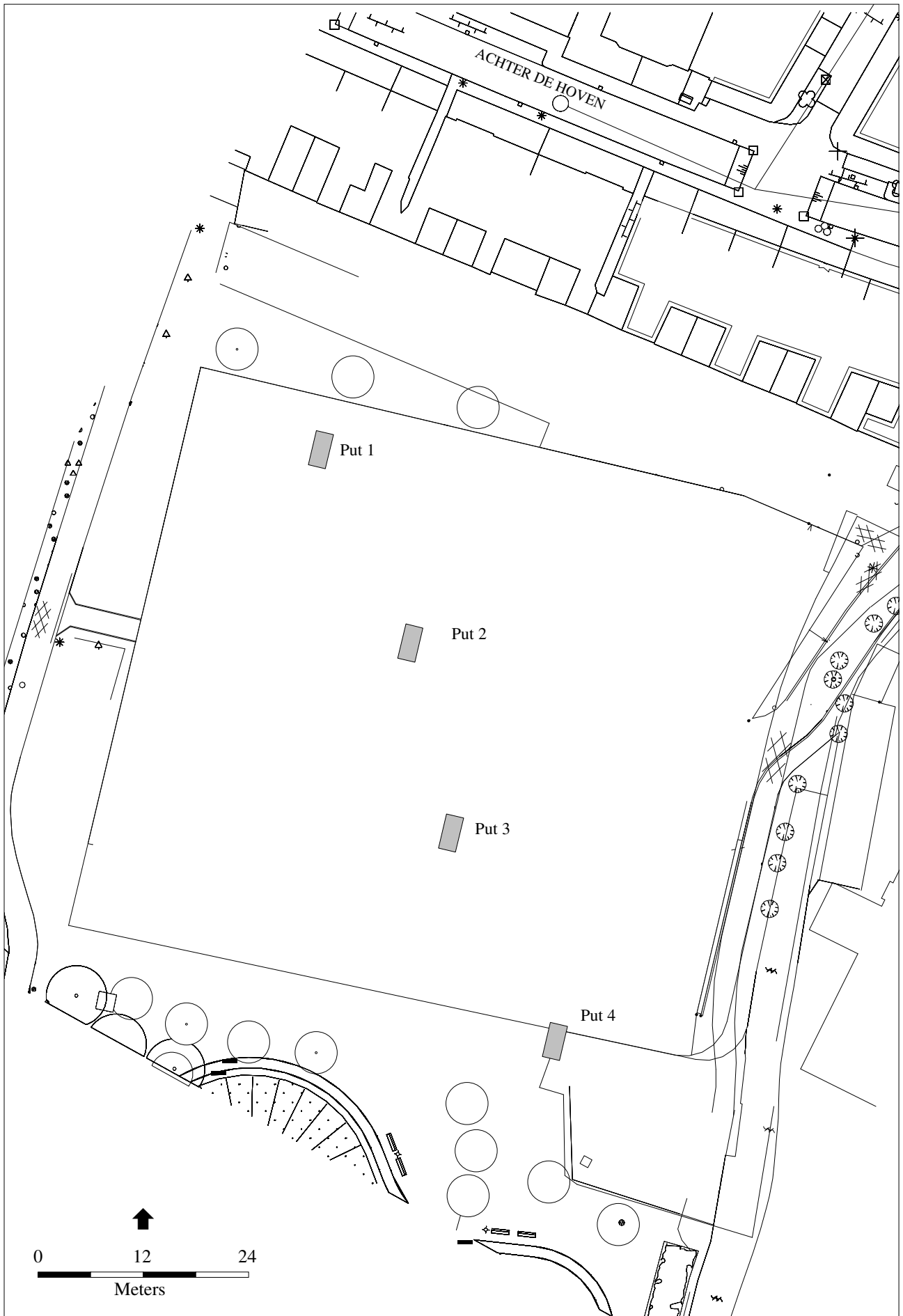
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- TOP10 ((c)TDN)**
- bebouwd gebied
- doorgaande wegen
- bos
- bouwland
- weiland
- boomgaard/kwekerij
- heide
- zand
- begraafplaats
- water
- overig bodemgebruik

0 100 m

ROB
ArchisII

Afbeelding 2 Leeuwarden 'Achter de Hoven', met de ligging van het onderzoeksgebied omcirkeld. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 18 januari 2006.

Afbeelding 3 De ligging van de proefsleuven. Kaart: B. Schomaker.

archeologische verwachting. Wel is bekend dat zich hier in de buurt een terp heeft bevonden, gelegen vlakbij het water 'De Potmarge', een oude rivierloop. Deze terp, 'Achter de Hoven', is in het verleden afgegraven. Het onderzoek van RAAP (RAAP-Notitie 687) maakte echter duidelijk dat er nog sprake is van een antropogene laag op de vermoedelijke plaats van de afgegraven terp. Dit zou wellicht de terpzool kunnen zijn.

2.2 Bodemopbouw

De terp 'Achter de Hoven' ligt op een kwelderwal. Het onderzochte terrein lijkt op de zuidelijke rand van deze kwelderwal te liggen. In alle profielen is de al eerder vermelde antropogene laag zichtbaar. Deze laag bestaat in feite uit twee afzonderlijke pakketten, te zien als verschillende ophogingslagen. In de meest noordelijke sleuf ligt onder de ophogingslagen sterk zandige klei, in de meest zuidelijke sleuf bestaat de natuurlijke bodem uit zwak zandige klei. De scheiding tussen de bouwvoor en de bovenste ophogingslaag is scherp en lijkt van recente datum. Het terrein is recentelijk geëgaliseerd.

2.3 Sporen

Archeologische sporen zijn zichtbaar in de vorm in de vorm van twee kuilen in proefsleuf 1, sloten in de proefsleuven 2 en 4 en een kuil in proefsleuf 3 (afb. 4, 5, 6 en 7). Deze worden hieronder per proefsleuf beschreven.

Proefsleuf 1

De kuilen in sleuf 1 waren ingegraven in de onderste ophogingslaag en werden afgedekt door een tweede ophogingslaag. De twee ophogingspakketten zijn op basis van hun vondstmateriaal als middeleeuws te dateren, maar duidelijke verschillen in datering zijn er niet, wat betekent dat de ophogingslagen niet lang na elkaar zijn opgeworpen. De kuilen zijn een bewijs voor menselijke activiteit tussen de twee middeleeuwse ophogingsfasen in, maar gezien het gebrek aan vondstmateriaal in de kuilen zelf is deze activiteit niet te direct te dateren of te duiden.

Proefsleuf 2

In het profiel van proefsleuf 2 was zichtbaar dat de sloot in sleuf 2 werd afgedekt door beide ophogingslagen. De sloot was noord-zuid georiënteerd. Onderin de sloot werd laat kogelpotaardewerk en middeleeuws baksteenpuin gevonden. De sloot dateert van vóór de aanleg van (dit gedeelte) van de terp en is waarschijnlijk een restant van een oudere landinrichting, gedempt tijdens de aanleg van de terp. Gezien het vondstmateriaal in de sloot is dit dempen in de Late Middeleeuwen gebeurd.

Proefsleuf 3

De kuil in sleuf 3 loopt door de beide ophogingspakketten heen tot in de natuurlijke ondergrond. Uit de vulling van de kuil werd een wandfragment van laatmiddeleeuws kogelpotaardewerk aangetroffen. Gezien de diepte en de vorm van de kuil gaat het hier mogelijk om een paalspoor.

Proefsleuf 4

De oost-west lopende forse sloot in proefsleuf 4 zou gezien omvang en ligging

Afbeelding 4 De twee kuilen in het westprofiel van sleuf 1. Foto: S.J. Tuinstra.

Afbeelding 5 Het zuidprofiel van sleuf 2 met de slootinsteek. Foto: S.J. Tuinstra.

aan de rand van het onderzoeksterrein aangemerkt kunnen worden als ringsloot of gracht aan de rand van een terp, en daarmee de grens van de terp 'Achter de Hoven' kunnen zijn. Deze sloot bevatte puinhoudende lagen met middeleeuws baksteenpuin. Uit de onderste vulling van deze sloot is 13e- tot 15e eeuwse aardewerk geborgen, en sluit daarmee aan op de dateringen van de ophogingslagen.

2.4 Vondsten

Tijdens het onderzoek is een kleine hoeveelheid middeleeuws puin en aardewerk aangetroffen. Het aardewerk wordt in de volgende paragraaf beschreven.

Afbeelding 6 De mogelijke paalkuil in het westprofiel van sleuf 3. Foto: S.J. Tuinstra.

Afbeelding 7 Het westprofiel van sleuf 4, waarin de forse sloot zich duidelijk aftekent. Foto: S.J. Tuinstra.

3 Aardewerk

J. Schoneveld

3.1 Inleiding

Onder het vondstmateriaal bevindt zich een kleine hoeveelheid aardewerk. In totaal is 794,4 gram aardewerk gevonden tijdens het veldwerk, bestaande uit 26 scherven. Het betreft uitsluitend materiaal dat in de Volle en Late Middeleeuwen is te dateren.

3.2 Werkwijze

Nadat het materiaal is gewassen en gedroogd is het gewogen en is het aantal scherven en gewicht per vondstnummer bepaald. Het materiaal is als één geheel bekeken waarbij getracht is soort en datering van de verschillende voorwerpen of vondsten te bepalen.

3.3 Resultaten

Gezien de omvang van de ingreep in het bodemarchief is slechts een beperkte hoeveelheid materiaal geborgen. Het jongste materiaal betreft een klein wandscherfje van steengoed uit Raeren (14e- of 15e eeuw) en twee passende scherven van een roodbakkende kruik (vnr. 4). Ze vormen een fragment van de kruikrand met de aanzet van een klein worstoor. De scherf is zeer spaarzaam voorzien van loodglazuur (spatglazuur). Dit is aangebracht door loodschraapsel in de oven te werpen. Het loodglazuur hecht zich door deze methode in vlekken op het aardewerk waarbij de loodpartikels putjes in het oppervlak uitbijten. De kruik is te dateren in de 13e eeuw. Uit dezelfde periode en het zelfde vondstnummer komen twee scherven van proto-steengoed. De ene scherf vormt de bodem van een kan met uitgeknepen standring, de ander is een wandscherf met de aanzet van een bandoor.

Binnen het vondstmateriaal komt kogelpotaardewerk het meest voor. Vnr. 3 bevat vijftien scherven van een kogelpot, waaronder drie grote randscherven. De binnenkant van de pot is bedekt met een korst van kookresten die hier en daar nog een belletjesstructuur vertoont. Mogelijk kan hier verder onderzoek plaatsvinden naar de samenstelling van het aancoeksel en een ouderdomsbepaling worden uitgevoerd door middel van een AMS-datering. Onder het overige kogelpotaardewerk bevinden zich naast wand-en randscherven van kogelpotten nog twee randscherven van steelpannetjes.

3.4 Conclusie

Het vondstmateriaal bevat aardewerk en bouwmetaal uit de Volle en Late Middeleeuwen. Vorm en samenstelling zijn van een aard die men verwachten kan in de bodem van een middeleeuwse nederzetting.

4 Conclusies

Op grond van de resultaten van het archeologisch onderzoek kunnen de in het PvE geformuleerde vragen als volgt worden beantwoord.

1 *Wat is de aard van de antropogene laag?*

De antropogene lagen zoals waargenomen in het booronderzoek en de proefsleuven kunnen worden geïnterpreteerd als zijnde ophogingslagen aan de flank van de terp. Hierin zijn twee ophogingspakketten te herkennen, die beide zijn opgebouwd uit kleilig zand. Tussen deze lagen is geen oud oppervlak zichtbaar.

2 *Is het mogelijk de laag te dateren*

Het in de sloten en de antropogene ophogingslagen gevonden materiaal is niet ouder dan de 13e eeuw. Hiermee ligt een laatmiddeleeuwse datering van dit deel van de terp 'Achter de Hoven' voor de hand. Mogelijk is begonnen met de aanleg van de terp in de Volle Middeleeuwen. Indicatoren voor een vroegere datering zijn niet aangetroffen. Waarschijnlijk bevindt het onderzoeksgebied zich in een latere uitbreidingsfase van de terp.

3 *Bevinden zich direct onder de laag archeologische grondsporen?*

De sloot in sleuf 2 is de enige indicatie voor eerdere menselijke activiteit, omdat deze wordt afgedekt door de oudste ophogingslagen. In de ophogingslagen en van een hoger niveau ingegraven zijn de kuilen en de mogelijke paalkuil. In proefsleuf 4, tot slot, zijn sporen aangetroffen van een forse sloot, die mogelijk kan worden geïnterpreteerd als ringsloot van de terp.

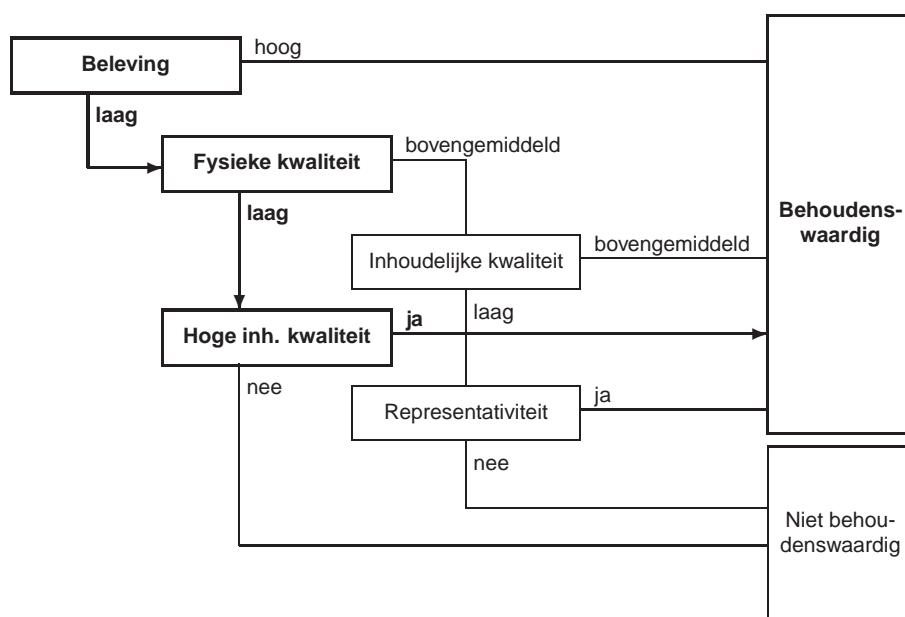
4 *Is er een relatie tussen de aangetroffen resten en de bekende archeologische resten in de omgeving?*

Gezien de zandige opbouw van de terpzool en de zandige opbouw van de bodem, kan worden gesteld dat de terp op of nabij een oeverwal van de oude waterloop 'De Potmarge' is opgeworpen. De terp zelf is afgegraven, mogelijk dat rijksmonument boerderij 'De Potmarge' het centrum van de terp markeert. Het terrein waar het onderzoek is verricht, zal in de periferie van de kernterp zijn gelegen.

5 Waardering volgens KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	Gering, de terp is niet meer zichtbaar in het landschap.
herinneringswaarde	–	Laag, geen bekende historie.
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	2	De bovenste ophogingslaag is afgetopt, de eerste terplaag is goed bewaard gebleven.
conservering aardewerk	2	Aardewerk in redelijk goede staat van conservering.

<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	score	opmerkingen
zeldzaamheid	2	Een van de vele afgegraven terpen in Friesland, die echter niet uit een vroege periode stamt.
informatiewaarde	2	Dieper in de terpzool ingegraven grondsporen zijn waarschijnlijk goed geconserveerd, evenals archeologisch vondstmateriaal. –
ensemblewaarde representativiteit	2 –	Matig, alhoewel nog wel sporen uit de aanlegperiode van de terp te verwachten zijn.

6 Aanbeveling

Door middel van het proefsleuvenonderzoek is vastgesteld dat er op dit moment geen belemmeringen zijn om de geplande werkzaamheden uit te voeren. De grondsporen zijn waarschijnlijk niet ouder dan de Late Middeleeuwen. Daarbij zijn de geplande bodemingrepen ten behoeve van het woonwagenkamp niet van dien aard dat het totale bodemarchief met vernietiging wordt bedreigd.

Gezien de aanwezigheid van laatmiddeleeuwse sporen onder het terrein en de mogelijkheid dat de kern van de (mogelijk oudere) terp in de onmiddellijke nabijheid is gelegen, wordt echter aanbevolen om bij toekomstige grootschalige werkzaamheden in deze omgeving, voorafgaand aan dergelijke werkzaamheden, archeologisch proefsleuvenonderzoek te laten plaatsvinden. Het bevoegd gezag, dr. G.J. de Langen, Provinciaal Archeoloog, beslist over een eventueel vervoltraject.³

³Afdeling Ruimtelijke Plannen, postbus 20120, 8900 HM Leeuwarden. Tel. 058 2925487.

Bijlage 1 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaaftheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaaftheid sporen; ruimtelijke gaaftheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaaftheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart